

P R Z E G L Ą D Z A C H O D N I O P O M O R S K I
ROCZNIK XXX (LIX) ROK 2015 ZESZYT 2

S T U D I A I R O Z P R A W Y

EUGENIUSZ Z. ZDROJEWSKI, RYSZARD ZDROJEWSKI
Koszalin

**ROZWÓJ AGROTURYSTYKI I TURYSTYKI WIEJSKIEJ
W WOJEWÓDZTWACH NADMORSKICH POLSKI**

Słowa kluczowe: agroturystyka, turystyka wiejska, województwa nadmorskie Polski
Keywords: Western Pomerania, rural tourism, agrotouristics

Wstęp

Przemiany ustrojowe zapoczątkowane w Polsce na początku lat dziewięćdziesiątych minionego wieku postawiły przed polską gospodarką, w tym również przed wsią i rolnictwem, nowe, bezprecedensowe wyzwania. Wynikały one zarówno z obiektywnej konieczności głębokiej restrukturyzacji i modernizacji sektora rolnego, jak też z potrzeby poprawnej efektywności i niwelowania zapóźnień cywilizacyjnych na obszarach wiejskich. Impulsem do przyspieszenia tych przemian stała się bliska wówczas perspektywa członkostwa w Unii Europejskiej.

W procesie transformacji wieś i rolnictwo znalazły się w niezwykle trudnej sytuacji. Tylko nieliczne gospodarstwa były w stanie zapewnić sobie odpowiednie dochody z rolnictwa. Dlatego pilnym zadaniem dla wszystkich ośrodków decyzyjnych było działanie na rzecz wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich. Jego główny cel wyznaczyła konieczność poprawy warunków pracy i życia rodzin żyjących na wsi.

Sytuacja ekonomiczna i społeczna społeczności wiejskich nadal wymaga zmian w zakresie sposobów gospodarowania, poszukiwania nowych źródeł dochodów. Wielofunkcyjność, typowa dla miast, powinna charakteryzować także

obszary wiejskie. Oznacza to zdecydowanie większe niż dotychczas zróżnicowanie działalności gospodarczej, tj. odejście od monofunkcyjności polegającej głównie na produkcji surowców rolniczych (roślinnych i zwierzęcych) oraz wkomponowaniu w przestrzeń wiejską coraz to nowych funkcji pozarolniczych.

Wybór konkretnych kierunków działania uzależniony jest od różnorodnych czynników, przede wszystkim od uwarunkowań przyrodniczych panujących na danym obszarze, posiadanych zasobów pieniężnych i materialnych, stanu zabudowań, wyposażenia infrastrukturalnego, kwalifikacji i umiejętności osób podejmujących dodatkową działalność gospodarczą.

Zwiększenie zatrudnienia pozarolniczego na wsi stwarza większe możliwości wyboru pracy, a jej różnorodność spowoduje nie tylko zwiększenie dochodów ludności wiejskiej, ale i wzrost atrakcyjności wsi jako miejsca życia, pracy i wypoczynku. Pełnienie przez tradycyjną wieś nowych funkcji zaowocuje zmniejszeniem bezrobocia oraz rozwojem przedsiębiorczości, która jest warunkiem wzrostu gospodarczego. Jednym ze znaczących kierunków działania jest rozwój turystyki wiejskiej, w tym agroturystyki.

Przykłady wielu krajów – w tym i Polski – wskazują, że istotnym elementem ożywienia gospodarczego wsi jest rozwój turystyki. Już obecnie przynosi znaczne dochody w tych gospodarstwach i większych rejonach Polski, których mieszkańcy wykorzystali atrakcyjność krajobrazu, zabytków, poniesione nakłady itp.

Głównym celem opracowania jest opis i ocena dotychczasowych etapów rozwoju turystyki wiejskiej i agroturystyki w Polsce oraz uzasadnienie dalszych kierunków działań w tym zakresie, ze szczególnym uwzględnieniem województw nadmorskich Polski. Podstawę rozważań i wnioskowania stanowią materiały źródłowe i bogata literatura przedmiotu. Ich analiza, zastosowana metoda porównawcza i SWOT pozwalają na uchwycenie dynamiki przemian oraz prognozowanie dalszego rozwoju.

Dotychczasowy rozwój turystyki na wsi

Na temat początków turystyki wiejskiej zdania są podzielone. M. Czerwińska-Jaśkiewicz (powołując się na J. Maciąg) wspomina, iż początków można doszukiwać się już w XVI wieku, kiedy to przesięzowała wyprawy w góry Beata Ławska (pierwsza znana z imienia i nazwiska turystka)¹. Według innych, zwłasz-

¹ M. Czerwińska-Jaśkiewicz, *Marketing w agroturystyce*, Difin, Warszawa 2013, s. 37.

cza historyków, na ziemiach polskich wypoczynek na wsi pojawił się dopiero na początku XIX wieku. To wówczas tzw. wyższe sfery (arystokracja, szlachta), dysponujące wiejskimi siedzibami letnimi, spędzały w nich część roku. Jeszcze inni doszukują się początków (zwłaszcza agroturystyki) w okresie międzywojennym, kiedy nastąpiła poprawa higieny polskich wsi (upowszechnienie budowy toalet, tzw. sławojek) – co pośrednio mogło się przyczynić do rozwoju usług turystycznych.

Zdaniem wielu autorów za okres rozkwitu turystyki wiejskiej uważa się XIX wiek². Koncepcje wykorzystania wsi do celów wypoczynku przez mieszkańców miast propagował głównie tzw. ruch regionalistyczny, sugerując wykorzystanie wszelkich form lokalnych inicjatyw gospodarczych i kulturalnych. Rekomendowano ucieczkę od zgiełku miast do zacisznych, atrakcyjnych pod względem krajoznawczym obszarów wiejskich. Od tego czasu rozpoczął się burzliwy rozwój turystyki wiejskiej, zarówno jako zjawiska społecznego, jak i branży gospodarczej. Były to wyjazdy do tzw. letnisk, „do wód” itp. U. Gołębiowska podaje (za M. Drzewieckim), że w 1963 roku na terenie Polski były 792 letniska³. Zdaniem A. Jaźwińskiej⁴ turystyka wiejska jako forma wczasów zorganizowanych zaczęła funkcjonować od 1973 roku pod patronatem spółdzielni turystyczno-wypoczynkowej „Gromada”.

Pierwsze lata powojenne nie sprzyjały rozwojowi turystyki wiejskiej. Również przez wiele następnych lat brak było wyraźnego ożywienia w tej dziedzinie. Odbudowa gospodarki miejskiej i priorytetowe traktowanie industrializacji spowodowały znaczny przepływ ludności wiejskiej do dużych aglomeracji i centrów przemysłowych. Nie oznacza to jednak, iż zainteresowanie Polaków wsią zanikło całkowicie. Duża liczba ludności wiejskiej, która uzyskała status mieszkańców miast, w większości nie myślała o „powrocie do korzeni”, lecz z czasem zaczęła się decydować na wypoczynek na łonie natury. Sprzyjały temu nowo powstałe okoliczności.

² A. Jaźwińska, *Agroturystyka jako przykład przedsiębiorczości na obszarach wiejskich*, w: *Agrobiznes – pozarolnicze przedsięwzięcia gospodarcze na obszarach wiejskich*, red. L. Pałasz, Akademia Rolnicza, Szczecin 1999, s. 251–252; J. Błoński, *Stan i możliwości rozwoju turystyki, w tym agroturystyki*, w: *Agroturystyka*, red. U. Świetlikowska, FAPA, Warszawa 2000, s. 16; M. Drzewiecki, *Podstawy agroturystyki*, OPO, Bydgoszcz 2002, s. 79

³ U. Gołębiowska, *Oferta agroturystyczna województwa zachodniopomorskiego*, w: *Rola marketingu w rozwoju regionów turystycznych*, red. A. Szwichtenberg, W. Deluga, PK, Koszalin 2000, s. 79.

⁴ A. Jaźwińska, *Agroturystyka...*, s. 252.

Pozytywną rolę odegrało powołane w 1948 roku Centralne Biuro Wczasów. Główną ofertę tej instytucji stanowił wypoczynek we wsiach położonych w rejonach atrakcyjnych przyrodniczo. Kierowane tam rzesze turystów i wczasowiczów zmieniały ustronne, spokojne miejscowości w tętniące życiem sypialnie, jadalnie i bawialnie. Rosła też popularność wczasów zakładowych, organizowanych przez przedsiębiorstwa i różnego typu instytucje. Dokonujące się przemiany społeczne, kulturowe i światopoglądowe powodowały wzrost zainteresowania alternatywnymi formami turystyki.

U. Gołębiowska zaznacza jednak, iż do 1957 roku nie był możliwy wypoczynek w indywidualnych gospodarstwach rolnych⁵. Dopiero od tego momentu „Gromada” przystąpiła do organizacji wsi letniskowych, oferujących tzw. wczasu pod gruszą. O ile wczasu pod gruszą funkcjonują do dziś, dofinansowywane z funduszy socjalnych zakładów pracy, organizowanie wsi letniskowych nie przybrało większych rozmiarów, co potwierdzają dane GKKFiT nawet z lat późniejszych⁶. M. Drzewiecki podaje, że pierwsze zorganizowane wczasu letniskowe zorganizowano w 1957 roku w Krynicy, kilka lat później w Muszynie oraz w Borach Tucholskich (w Tleniu i Wielu)⁷. Z informatora GKKFiT wynika, iż w 1972 roku w ówczesnym województwie gdańskim było 13 wsi letniskowych, w ówczesnym koszalińskim 14.

Oczywiście wsie letniskowe powstały we wszystkich regionach, zwłaszcza na terenach nadmorskich, na Mazurach, w górach etc. W wyniku wzrostu zapotrzebowania społecznego na ten typ wypoczynku z czasem rosła nie tylko liczba miejscowości, ale poszerzeniu uległo też grono organizatorów wypoczynku. Już wcześniej działalność rozpoczął Fundusz Wczasów Pracowniczych (FWP), spółdzielnia „Turysta”, w pewnym zakresie włączył się „Orbis”, a w latach 70. także ośrodki sportu, turystyki i wypoczynku. Poza renomowanymi już wsiami o funkcjach turystycznych rozwój „wczasów pod gruszą” objął miejscowości mniej znane, ale atrakcyjne ze względu na walory przyrodnicze, kulturowe lub ekonomiczne.

Do połowy lat 60. w organizacji letnisk dominowały regiony górskie i nadmorskie. Nieco później Oddział FWP w Olsztynie wprowadził tę formę wczasów na Pojezierzu Olsztyńskim i Suwalskim (Dąbrowo, Filipów, Kąjkowo, Płociczno,

⁵ U. Gołębiowska, *Oferta agroturystyczna...*, s. 79.

⁶ *Wieś letniskowa – informator*, GKKFiT, Warszawa 1972, s. 15–16, 25–29.

⁷ M. Drzewiecki, *Podstawy agroturystyki...*, s. 81.

Stare Juchy, Wydminy i in.). W latach 70. nowym terenem ekspansji lotnisk stały się Bieszczady. Tam organizacje wiejskich kwater – z uwagi na wyludnienie i zniszczenia – rozpoczęto najpóźniej (Czarne, Komańcza, Lutowiska, Wetlina, Wołkowyja i in.).

Na skutek kolejnych zawirowań polityki społecznej wskutek rotacji ekip rządzących zmieniała się sytuacja kwater wiejskich. Początkowo odwilż polityczna i gospodarcza z przełomu lat 60. i 70. umożliwiła odpłatne wynajmowanie kwater w budynkach prywatnych, co oznaczało dodatkowe zarobki dla rolników i relatywnie tańszy wypoczynek dla ludności miejskiej. Jednakże z czasem zgasło zielone światło dla inicjatywy prywatnej, źle widziano bogacenie się jakiegokolwiek grupy społecznej.

W 1975 roku miał miejsce kolejny nawrót do gospodarki centralistycznej. W nowo utworzonych województwach powołano wojewódzkie przedsiębiorstwa turystyczne, które zmonopolizowały pośrednictwo w wynajmie kwater prywatnych na wsi. Wynikające stąd wyższe obciążenia podatkowe praktycznie położyły kres tej formie wypoczynku. Pogorszenie sytuacji nastąpiło po wprowadzeniu stanu wojennego i przez pewien czas po jego zakończeniu. Liczne restrykcje administracyjne i ogromne trudności gospodarcze, a także pauperyzacja społeczeństwa – nie sprzyjały odbudowie turystyki na wsi. Powstał wówczas „czarny rynek” kwater prywatnych. Pewna poprawa sytuacji pojawiła się dopiero pod koniec lat 80. Zaobserwowany wówczas rozwój różnych form wypoczynku na wsi trwa do dziś.

Jednakże prawdziwy rozkwit następuje od lat 90. ubiegłego stulecia. Przyczyniły się do tego radykalne zmiany ustrojowe i rekonstrukcja gospodarki. Wprowadzenie zasad gospodarki rynkowej, upadek PGR-ów i lokalnego przemysłu, gwałtowny wzrost bezrobocia przejściowo wywołały szok i spowolnienie rozwoju gospodarczego. Nowe realia rynkowe, do których większość obywateli nie była przygotowana, spowodowały postępujący proces pogorszenia się sytuacji dochodowej ludności wiejskiej, a więc spadek jakości jej życia.

Taka sytuacja wywołała potrzebę podejmowania działań sprzyjających rozwojowi innowacyjności, aktywizujących różne grupy społeczne. Na nowo odżyła idea wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich, tym razem w formie wspierania ich przez agendy rządowe i różnorodne inicjatywy międzynarodowe. Koncepcja wielofunkcyjności nie jest zupełnie nowa, lecz została zdefiniowana

na nowo⁸. G. Sychalski przypomina m.in., że w odniesieniu do gospodarstw rolnych w systemie gospodarki centralnie sterowanej była ona rozumiana wąsko: jako dwuzawodowość właścicieli, którzy oprócz prowadzenia działalności rolniczej podejmowali pracę najemną w celu zwiększenia dochodu rodziny. Obecnie rozszerza się znaczenie tego terminu i za podstawowy wyznacznik wielofunkcyjności gospodarstwa rolnego uznaje się różnorodność form dochodowego wykorzystania posiadanych zasobów, czyli pracy, kapitału i ziemi. A wykorzystanie to może następować zarówno w produkcji rolniczej, przetwórstwie produktów rolnych, jak i w innej działalności dochodowej niemającej bezpośredniego związku z rolnictwem.

Chodzi więc głównie o poszukiwanie innych, alternatywnych sposobów zarobkowania. Może to być agroturystyka, rzemiosło ludowe, produkcja zdrowej żywności oraz różnorodne usługi pozarolnicze. Propagowanie wielofunkcyjności wiązało się z prowadzeniem przez przedstawicieli Ministerstwa Rolnictwa, OECD i pracowników Wojewódzkich Ośrodków Doradztwa Rolniczego szeroko zakrojonej kampanii informacyjnej, skierowanej w stronę mieszkańców wsi. Miała ona na celu zachęcenie rolników do podejmowania także działalności innej niż rolnicza oraz wzbogacenie ich umiejętności – niezbędnych do wdrażania tych poczynań. Przydatną formą edukacyjną były m.in. wyjazdy studyjne, dzięki którym przyszli przedsiębiorcy zdobywali odpowiednią wiedzę i umiejętności. Było to niezbędne, gdyż w latach 90. polska gospodarka dopiero uczyła się mechanizmów wolnorynkowych i demokratycznych.

Procesy dostosowawcze wspomagało m.in. wdrażanie kilku zagranicznych programów pomocowych. Jednym z nich był program PHARE⁹, czyli Program Pomocy dla Restrukturyzacji Gospodarki w Polsce i na Węgrzech, zainicjowany przez EWG w 1989 roku, zmieniony dość zasadniczo przez UE w 1996 roku. Jego głównym celem było dostarczenie dodatkowych środków finansowych, wiedzy i umiejętności niezbędnych do zdynamizowania wzrostu gospodarczego i zniwelowania dystansu wobec innych państw europejskich. Program koncentrował się na finansowaniu przedsięwzięć o znaczeniu systemowym, czyli takich, które wpływają na rekonstrukcję całych sektorów gospodarki, w tym i sektora rolniczego.

⁸ Por. m.in. G. Sychalski, *Agroturystyka jako element przedsiębiorczości pozarolniczej na obszarach wiejskich*, w: *Agrobiznes – pozarolnicze przedsięwzięcia gospodarcze...*, s. 243–244; M. Czerwińska-Jaśkiewicz, *Marketing...*, s. 38 i n.

⁹ Poland and Hungary Assistance for Restructuring of the Economy.

Dzięki programowi PHARE uruchomiony został fundusz Agrolinia 2000, pomyślany m.in. jako źródło pomocy osobom planującym podjęcie działalności agroturystycznej. Był to program o zasięgu krajowym, dysponujący kwotą 30 mln euro, zapewniający wsparcie finansowe i szkoleniowe. Z tej linii kredytowej skorzystało wiele małych i średnich firm na wsi, w tym rolniczych i agroturystycznych.

Innym programem, który przyczynił się do wzmocnienia przedsiębiorczości na wsi, w tym i rozwoju agroturystyki, był Program Aktywizacji Obszarów Wiejskich (PAOW). Głównym jego celem było stymulowanie rozwoju obszarów wiejskich przez zwiększenie zatrudnienia pozarolniczego, decentralizację administracji publicznej oraz budowanie efektywnego potencjału instytucjonalnego. Z tego programu przekazywano m.in. pożyczki dla przedsiębiorców wiejskich rozpoczynających działalność gospodarczą, w tym także związaną z agroturystyką.

Z końca lat 90. pochodził Przedakcesyjny Program SAPARD, czyli Specjalny Program Akcesyjny dla Rozwoju Obszarów Wiejskich, który wywarł znaczący wpływ na rozwój obszarów wiejskich, w tym i usług agroturystycznych¹⁰. Zasadniczym jego celem była poprawa ekonomicznej konkurencyjności polskiego sektora rolno-spożywczego, ale i stymulowanie wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich. Wspierano więc rozwój infrastruktury technicznej oraz tworzenie warunków do pozarolniczej działalności gospodarczej na wsi w celu zapewnienia alternatywnych dochodów. SAPARD w znacznym stopniu uzupełniał niedobory finansowe mieszkańców wsi i zachęcił do aktywnych postaw przedsiębiorczych. Zaowocowało to realnym wzrostem liczby przedsięwzięć agroturystycznych rolników, a zarazem znaczącym wzrostem popytu na te usługi. Fundusze pozyskane w ramach programów PHARE i SAPARD stanowiły przedakcesyjną formę wsparcia finansowego w proces modernizowania obszarów wiejskich w Polsce.

Od 2004 roku, kiedy to Polska stała się członkiem Unii Europejskiej, otworzyły się nowe możliwości wsparcia. Jednym z programów pomocowych był Europejski Fundusz Orientacji i Gwarancji Rolnej¹¹. W jego ramach funkcjonował Sektorowy Program Operacyjny Restrukturyzacja i Modernizacja Sektora Żywnościowego oraz Rozwój Obszarów Wiejskich (skrót SPO-ROL). Środki tego programu funkcjonującego w latach 2004–2006 przeznaczono na poprawę konku-

¹⁰ Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development.

¹¹ European Agriculture Guidance and Guarantee Funds.

rencyjności krajowego przetwórstwa żywności i gospodarki rolno-żywnościowej oraz wsparcie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. Szczególne miejsce w SPO-ROL zajęły działania dotyczące tworzenia alternatywnych miejsc pracy na wsi poza sektorem rolnym.

W ramach tego programu finansowany był m.in. pilotażowy Program Leader Plus. Został on uruchomiony w celu zwiększenia zaangażowania mieszkańców wsi w rozwój obszarów wiejskich i kreowanie lokalnych partnerów (w postaci Lokalnych Grup Działania). Jego realizacja zwiększyła aktywność wiejskich społeczności, ukazała im możliwości rozwoju wsi i wpłynęła na lepsze przygotowanie samorządów, lokalnych instytucji, organizacji pozarządowych i mieszkańców do pozyskania środków z UE w perspektywie lat 2007–2013.

Współcześnie na stymulowanie rozwoju bazy agroturystycznej mają właśnie wpływ programy pomocowe funkcjonujące w ramach tej perspektywy. Można przypuszczać, że pozytywny trend utrzyma się w następnych latach – zwłaszcza że znaczne ożywienie obserwuje się też po stronie popytu.

Rozwój agroturystyki

Jedną z form aktywizacji gospodarczej obszarów wiejskich jest agroturystyka. Polska ma dobre warunki przyrodnicze, ekonomiczne i kulturowe do jej rozwoju. Wielu autorów zauważa, iż turystyka wiejska, w tym i agroturystyka, staje się coraz powszechniejszą formą spędzania czasu wolnego, urlopu, wakacji – preferowaną przez różne grupy społeczne¹². Jest to spowodowane z jednej strony rosnącym zapotrzebowaniem na tę formę wypoczynku, a z drugiej – zapotrzebowaniem na pozyskiwanie dodatkowych źródeł dochodów na wsi. Niektórzy dostrzegają w tym fenomenie wpływ rosnącej mody na zdrowy tryb życia i potrzebę spędzania wolnego czasu bezpośrednio w kontakcie z przyrodą.

Wszystko to sprawia, że już od około 20 lat obserwuje się przyrost gospodarstw agroturystycznych, miejsc noclegowych, ilości świadczonych usług (a prawie ulega też ich jakość). Analizę i ocenę tego zjawiska utrudnia jednak ist-

¹² J. Sikora, *Organizacja ruchu turystycznego na wsi*, WSiP, Warszawa 1999, s. 5; J. Mazurek, M. Marczak, *Oferta turystyczna w województwie pomorskim i zachodniopomorskim oraz jej promocja turystyczna*, w: *Przemysł turystyczny*, red. A. Szwichtenberg, E. Dziegieć, PK, Koszalin 2000, s. 133; M. Durydiwka, *Regionalne sieci agroturystyczne*, w: *Gospodarka turystyczna wobec integracji i rozszerzania się UE*, red. K. Sikora, D. Makiela, WPSTiH, Bydgoszcz 2003, s. 217; D. Rakowski, *Turystyka wiejska szansą na rozwój regionu zachodniopomorskiego*, w: *Polityka regionalna i lokalna. Aspekty praktyczne*, red. M. Malicki, *Ekonomicus*, Szczecin 2009, s. 139.

niejący chaos terminologiczny i interpretacyjny¹³. W literaturze polskiej spotyka się – w odniesieniu do agroturystyki – wiele określeń zamiennych, które za chaosów są odpowiedzialne. Istnieją więc takie określenia, jak: turystyka wiejska, ekologiczna, zielona, alternatywna, farmerska, zagrodowa, kwalifikowana, zharmonizowana, odpowiedzialna, ekstensywna, agrarna, zrównoważona, prosta, łagodna, delikatna, „ku naturze”.

To zbyt obfity zbiór określeń. Tylko niektóre z nich mogłyby być utożsamiane z „agroturystyką”. Ale i to słowo nie jest według niektórych autorów właściwe. Na przykład – według M. Drzewieckiego pojęciem zbliżonym pod względem znaczeniowym do terminu „agroturystyka” jest nadal popularne określenie „wczasy pod gruszą”. Osobiście uważamy, że owe „wczasy” mogą budzić też inne skojarzenia. Proponujemy, by skończyć jałowe dywagacje na ten temat i uporządkować wreszcie terminologię, przyjmując jednoznaczne określenia. Sądzymy, że wypoczynek na obszarach wiejskich można podzielić na agroturystykę (kojarzoną z gospodarstwami rolniczymi) oraz turystykę wiejską (rozumianą jako pojęcie szersze, a więc organizowanie wszelkich form wypoczynku na obszarach wiejskich).

M. Czerwińska-Jaśkiewicz proponuje, aby agroturystykę rozpatrywać w następujących dwóch ujęciach: przedmiotowym i podmiotowym¹⁴. A więc można ją rozpatrywać z punktu widzenia gospodarzy świadczących usługi dla turystów i traktować jako formę przedsiębiorczości. Oczywiście chodzi tu o alternatywne – wobec rolnictwa – źródło dochodu. Organizacja przez rolnika i jego rodzinę wypoczynku lub krótkiego pobytu turystycznego w swoim gospodarstwie powinna się wiązać z wiejskimi atrakcjami, które turystom może zaoferować nie tylko wspomniane gospodarstwo, ale i region. W tym miejscu warto wspomnieć, iż zdaniem niektórych autorów agroturystykę można podzielić na usługi podstawowe i dodatkowe¹⁵. Do podstawowych zalicza się zazwyczaj usługi noclegowe i żywieniowe. Natomiast usługi dodatkowe mogą obejmować różne atrakcje wiejskie: sportowe, kulturalne, kulinarne. Turyści mogą też – np. – skorzystać z jazdy konnej, jazdy bryczką, wynajmu sprzętu rekreacyjno-sportowego, mogą dokonać zakupu produktów pochodzących z gospodarstwa, zainteresować się dogląda-

¹³ G. Spychalski, *Agroturystyka...*, s. 246; M. Drzewiecki, *Podstawy agroturystyki...*, s. 12; D. Rakowski, *Turystyka wiejska...*, s. 139; M. Czerwińska-Jaśkiewicz, *Marketing...*, s. 12.

¹⁴ M. Czerwińska-Jaśkiewicz, *Marketing...*, s. 14–18.

¹⁵ P.A. Wiatrak, *Wpływ agroturystyki na zagospodarowanie obszarów wiejskich*, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej” 1996, nr 1, s. 35.

niem hodowanych zwierząt itp. Ta forma wypoczynku ma też sprzyjać tworzeniu atmosfery otwartości, życzliwości, zaufania, gościnności wobec przybywających turystów. Wszystko to służy zaspokojeniu fizycznych, psychicznych i kulturowych potrzeb, co podnosi rangę agroturystyki.

Ujęcie podmiotowe oznacza rozpatrywanie agroturystyki z perspektywy jej uczestników, czyli rzeczywistych i potencjalnych klientów, decydujących się na wybór takiej formy rekreacji i wypoczynku. Okresowe wyjazdy na wieś (przeważnie ludności miejskiej) odbywają się w różnych celach: wypoczynkowych, zdrowotnych, poznawczych, rodzinnych. Realizowane są w domach rolników (i ewentualnie w odpowiednio przystosowanych innych obiektach), na zasadach odpłatnego korzystania. Decydują się na nie przede wszystkim indywidualni turyści lub ich niewielkie grupy, poszukując ciszy i spokoju, możliwości spędzania czasu na łonie natury, niekiedy z dala od cywilizacji. Obsługa tego typu turystów nie wymaga zbyt rozbudowanej bazy noclegowej i żywieniowej. Można ją więc rozwijać w posiadanych zasobach mieszkaniowych lub w innej przestrzeni rekreacyjnej (np. w niewykorzystanych obiektach gospodarczych). Oczywiście jest to możliwe po dokonaniu niezbędnych prac adaptacyjnych obiektów rolniczych, mających na celu uzyskanie pożądanego przez turystów standardu – i to zarówno w miejscu zakwaterowania, jak i w jego bezpośrednim otoczeniu.

Nadają się do tego celu tylko niektóre miejsca i niektóre zagrody. Aby rozwój turystyki wiejskiej mógł stać się aktywną formą działalności rolników, niezbędne jest odpowiednie zagospodarowanie wiejskiej przestrzeni rekreacyjnej. Wymagana jest przede wszystkim określona infrastruktura. Ponadto potrzebne są dobrze przygotowane marketingowo gospodarstwa agroturystyczne i sprawnie funkcjonujący system informacyjny. Niestety, niektórzy autorzy dostrzegają liczne niedomagania w tym zakresie, które często odnoszą się do całego sektora usług turystycznych. G. Spsychalski np. wymienia następujące ich grupy¹⁶:

- Turystyka łączona ze sportem i kulturą fizyczną nie jest uznawana za prężny kierunek, który kierowany jest kryterium zysku i przynosi wymierne dochody.
- Dotychczasowe inwestycje w infrastrukturę nie są wystarczające, brak preferencji dla drobnej przedsiębiorczości, która napotyka na utrudnienia finansowe i formalnoprawne.

¹⁶ G. Spsychalski, *Agroturystyka...*, s. 246–247.

- Umiejętności i wiedza kadr zatrudnionych w turystyce nie odpowiadają wymogom europejskim, struktury organizacyjne często nie spełniają kryteriów efektywności.
- Brak jest zorganizowanej i przemyślanej promocji walorów turystycznych kraju oraz poszczególnych regionów, zarówno na rynku wewnętrznym jak i międzynarodowym.
- Istniejąca baza noclegowa niekiedy wymaga gruntowej modernizacji, doposażenia i przystosowania do zróżnicowanych wymogów różnych grup klientów.
- Potrzebne są powszechnie dostępne bazy danych o warunkach spędzania wolnego czasu, obejmujące szczegółowe informacje o usługach turystycznych na określonych obszarach – czy wręcz w poszczególnych gospodarstwach.

Oprócz licznych postulatów formułowanych pod adresem władz państwowych, samorządowych i organizacji turystycznych odpowiednie wymogi stawiane są gospodarstwom prowadzącym działalność turystyczną bądź chcących ją uruchomić. Mają one wymiar mikroekonomiczny, ale ich ranga jest istotna. Można je sprowadzić do następujących uwag i wniosków:

1. Właściciel gospodarstwa rolnego, który zamierza uruchomić działalność turystyczną, powinien posiadać odpowiednie predyspozycje osobowościowe, ułatwiające kontakty z potencjalnymi klientami, i umiejętność zachęcania do kolejnych przyjazdów.
2. Warunki mieszkaniowe muszą spełniać określone standardy, a oczekując na przyjazdy osób starszych oraz dzieci, należy odpowiednio zabezpieczyć otoczenie wynajmowanych pomieszczeń. Ponadto miejsce zamieszkania nie powinno kolidować z funkcjami gospodarczymi.
3. W ramach gospodarstwa rolnego należy wytypować osobę odpowiedzialną za bezpośrednie kontakty z turystami i wykonywanie odpowiednich prac o charakterze porządkowym i organizacyjnym. Może to być przykładowo żona gospodarza, jeśli jej stałe obowiązki pozwalają na tę dodatkową aktywność.
4. Rodzina rolnika powinna zaakceptować zmiany wywołane obsługą agroturystyczną i dostosować wiele swoich poczynań do potrzeb gości obecnych w gospodarstwie. Można to ewentualnie połączyć z formą współpracy z turystami.

5. Rolnik powinien dokonać zmian w swoim codziennym działaniu w kierunku usprawnienia procesu produkcyjnego. Umożliwi to gościom prezentację gospodarstwa i problemów rolnictwa, co może z czasem spowodować pozytywne skutki dla poziomu dochodowości gospodarstwa domowego.
6. Duże znaczenie może mieć ewentualne przeprowadzenie badań rynkowych w odniesieniu do – z jednej strony – produktu turystycznego i jego otoczenia, a z drugiej – do oczekiwań potencjalnego klienta.
7. Umiejętne zharmonizowanie struktury popytu i podaży może mieć kluczowe znaczenie dla prowadzenia usług agroturystycznych. Znając gusta i preferencje potencjalnych gości, łatwiej zastosować odpowiednią strategię działania.
8. Wszystko to może ułatwić opracowanie i organizację skutecznej promocji marketingowej, która zapewni powodzenie i opłacalność prowadzonej działalności pozarolniczej.
9. Ponadto warto poznać formy aktywności potencjalnej konkurencji w rejonie działania. Ułatwi to dokonanie niezbędnych usprawnień i wypełnienie ewentualnej luki w tym zakresie.

Przedsiębiorczości pozarolniczej na obszarach wiejskich nie można ograniczać jedynie do rozwoju agroturystyki. A. Jaźwińska pisze, że może ona też przybierać postać¹⁷:

- drobnego przetwórstwa, jak np. młyny, piekarnie, ale też masarnie, przetwórstwo owoców, warzyw, runa leśnego;
- handlu – stacjonarnego, obwoźnego o rozszerzonym asortymencie sezonowym itp.;
- usług dla ludności i rolnictwa;
- agroturystyki.

Ponieważ ta ostatnia postać przedsiębiorczości stanowi przedmiot niniejszego opracowania, poświęcono jej tu nieco więcej uwagi. M. Czerwińska-Jaśkiewicz, uwzględniając specyfikę i cechy tej formy turystyki, formułuje szereg wniosków o charakterze ekonomicznym¹⁸:

¹⁷ A. Jaźwińska, *Agroturystyka...*, s. 251.

¹⁸ M. Czerwińska-Jaśkiewicz, *Marketing...*, s. 18–19.

- agroturystyki nie należy utożsamiać z turystyką wiejską, gdyż stanowi ona jedynie jej część oraz charakteryzuje się odrębnymi cechami i zasadami funkcjonowania;
- agroturystyka nie ogranicza się wyłącznie do zapewnienia turystom zakwaterowania i ewentualnie wyżywienia, lecz z reguły oferuje im cały pakiet usług i form aktywności rekreacyjnej;
- istnieje bezpośredni związek agroturystyki z funkcjonującym gospodarstwem rolnym, polegający głównie na wykorzystaniu jego zasobów, ale i umożliwiający partycypację w niektórych czynnościach;
- agroturystyka umożliwia bezpośrednie kontakty gości z gospodarzami, daje możliwość obserwacji zwierząt domowych, gwarantuje turystom poznanie rolniczej działalności produkcyjnej, stylu życia i cyklu zajęć na wsi oraz korzystanie ze świeżej, zdrowej żywności;
- agroturystyka zapewnia turystom bliskość natury, umożliwia bezpośredni kontakt ze środowiskiem przyrodniczym, gwarantuje poznanie dziedzictwa kultury materialnej i duchowej regionu oraz stwarza szanse na uprawianie różnorodnych form rekreacji z dala od tłumów, w ciszy i spokoju;
- agroturystykę tworzą mieszkańcy wsi, których nadrzędnym celem jest wzbudzenie w turystach poczucia, że nie są oni dla nich konkurentami, lecz faktycznymi gośćmi rodziny;
- dzięki bezpośrednim kontaktom mieszkańców wsi z przyjezdnymi turystami mają okazję nie tylko poznać region wiejski, ale też zrozumieć system wartości uznawany przez jego społeczność;
- podstawową rolą agroturystyki jest dostarczenie dochodów rodzinom rolników, a w konsekwencji wywieranie pozytywnego wpływu na warunki życia lokalnej społeczności;
- istniejąca między agroturystyką a rolnictwem symbioza powoduje, że ten rodzaj turystyki ma szansę stać się ważną gałęzią gospodarki na wsi.

Osiągnięcie tego celu mogą ułatwić prowadzone badania i umiejętności skorzystania z ich wyników przez organizatorów agroturystyki. W badaniach tych często wykorzystuje się analizę SWOT, oceniającą jednocześnie mocne i słabe strony oraz zagrożenia i szanse rozwoju agroturystyki. Na przykład tylko w jednej pracy zbiorowej, pod redakcją A. Schwichtenberga i W. Delugi, opublikowano aż trzy opracowania, w których zastosowano tę metodę

(U. Gołębiowskiej, Z. Jordanka i A. Wallis)¹⁹. W niniejszym artykule uwzględniono wszystkie trzy w tabeli 1, zmieniając nieco i uzupełniając ich elementy składowe. Było to niezbędne, bo np. opracowanie Z. Jordanka dotyczy całej Polski (a więc i krajobrazów górskich, 22 parków narodowych), nasze zaś rozważania skupiają uwagę na dwóch regionach nadmorskich²⁰. Z kolei A. Wallis całkowicie zmieniła układ typowej tabeli, chociaż zachowała wszystkie uwarunkowania zarówno sprzyjające rozwojowi agroturystyki, jak i go hamujące²¹.

We wszystkich trzech opracowaniach uwzględniono istotne czynniki sprzyjające rozwojowi (mocne strony), utrudniające rozwój (słabe strony) oraz szanse i zagrożenia dalszego rozwoju agroturystyki. W tabeli 1 zestawiono wszystkie dające się bliżej określić czynniki ułatwiające rozwój agroturystyki, jak i przyczyny utrudniające bądź hamujące jej rozkwit. Rola poszczególnych elementów składowych mocnych i słabych stron jest oczywiście zróżnicowana.

Do grupy tych pierwszych (czyli – mocnych stron) należy zaliczyć przede wszystkim: korzystne położenie geograficzne i uwarunkowania przyrodnicze, bogaty regionalny folklor, a nade wszystko innowacyjne myślenie wielu rolników, zwłaszcza posiadających odpowiednie zaplecze mogące służyć turystom. Chodzi tu głównie o warunki mieszkaniowe i ewentualnie inne pomieszczenia w obrębie zagrody, które można przystosować na potrzeby turystów. Nie bez znaczenia pozostaje stopień aktywności ośrodków doradztwa rolniczego.

¹⁹ *Rola marketingu w rozwoju regionów...*, s. 82–83, 95–96, 214–215.

²⁰ Z. Jordanek, *Wybrane problemy zarządzania marketingiem w agroturystyce*, w: *Rola marketingu w rozwoju regionów...*, s. 94–96.

²¹ A. Wallis, *Marketing regionalny na obszarach o walorach turystycznych na przykładzie województwa zachodniopomorskiego*, w: *Rola marketingu w rozwoju regionów...*, s. 214–215.

Tabela 1

Analiza możliwości rozwojowych agroturystyki
w województwach nadmorskich Polski (SWOT)

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> – przygraniczne i nadmorskie położenie geograficzne – duża powierzchnia obszarów wiejskich i leśnych – parki narodowe i krajobrazowe, rezerваты przyrody – słabo zdegradowane środowisko naturalne – dogodnie warunki uprawiania turystyki aktywnej – dobrze rozwinięta sieć transportu publicznego – dynamiczny rozwój i wzrost konkurencyjności sektora prywatnego – możliwość lokalizacji nowych inwestycji gospodarczych – bogaty regionalny folklor i rzemiosło ludowe – aktywność instytucji doradztwa rolniczego – otwartość władz i społeczeństwa na nowe inicjatywy gospodarcze – istnienie i aktywność stowarzyszeń agroturystycznych – rozwój szkolnictwa zawodowego i wyższego 	<ul style="list-style-type: none"> – niski standard wyposażenia gospodarstw domowych – słabe wyposażenie infrastrukturalne wsi – wysoki stopień dekapitalizacji majątku trwałego – niezadowalająca baza usług telekomunikacyjnych – słaby system wspierania przedsiębiorczości – ograniczony dostęp do kapitału na rozpoczęcie działalności gospodarczej – niewystarczający system dystrybucji ofert agroturystycznych – złe oznakowanie atrakcji turystycznych – słabe kwalifikacje rolników w zakresie prowadzenia usług agroturystycznych. – brak środków na promocję gospodarstw agroturystycznych – niedostateczna znajomość języków obcych w obsłudze – pogarszająca się sytuacja demograficzna
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> – wzrost popytu na agroturystykę – coraz większe zaangażowanie lokalnych samorządów – coraz liczniejsze źródła finansowania agroturystyki – działalność edukacyjna ośrodków doradztwa rolniczego – rosnące zainteresowanie międzynarodowe – pojawienie się nowych, unikatowych produktów – rozwój i modernizacja sieci transportowych – dalszy rozwój szkolnictwa zawodowego i wyższego – szansa na przyjęcie europejskich standardów akredytacji 	<ul style="list-style-type: none"> – konkurencyjność innych regionów Polski – atrakcyjność urlopów zagranicznych – względnie niskie dochody ludności miejskiej – rozproszona działalność agroturystyczna i przez to droższa – ograniczone środki na rozwój działalności gospodarczej – zbyt powolna modernizacja wsi i rolnictwa – pogłębiające się dysproporcje w dochodach gmin – brak stabilności regulacji prawnych różnych dziedzin życia

Źródło: opracowanie własne z wykorzystaniem: *Rola marketingu w rozwoju regionów turystycznych*, red. A. Szwichenberg, W. Deluga, PK, Koszalin 2000, s. 82–83, 94–96.

Te – oraz dodatkowe – czynniki będą sprzyjały dalszemu wzrostowi podaży i popytu na usługi agroturystyczne. Dodać tu z pewnością można coraz większe zaangażowanie samorządów lokalnych, ich poczynania w zakresie wzbogacenia infrastruktury technicznej i społecznej, narastającą świadomość wielu innych rolników dostrzegających korzyści z tego typu działalności. Pewne efekty przynosi działalność istniejących i stale powstających nowych stowarzyszeń agroturystycznych. Rozszerza się możliwość niezbędnego wsparcia finansowego, zwłaszcza na etapie tworzenia bądź w sytuacji modernizacji bazy agroturystycznej.

Oczywiście pod uwagę należy brać istniejące realia, a więc pewną nieporadność wielu gospodarzy i niektórych samorządów lokalnych, niezbyt wysokie dochody wielu rodzin mieszkających w miastach, a równocześnie chęć zwiedzania innych krajów i odpoczynku w bardziej sprzyjających warunkach pogodowych, konieczności poniesienia pewnych nakładów na modernizację mieszkań itp. Z każdym rokiem rośnie też konkurencyjność wewnątrz krajowa i zagraniczna, którą jednak można i należy traktować jako swoisty doping do jeszcze lepszej i skuteczniejszej działalności.

Niezależnie od wielu utrudnień i przeciwności trend rozwojowy trwa. Jest on obserwowany zarówno po stronie popytu, jak i podaży. Jest to zrozumiałe, bo dla obu stron dalszy rozwój agroturystyki jest korzystny. Potwierdzają to dane zamieszczone w kolejnych tabelach (2, 3 i 4). Podano m.in. liczby miejsc noclegowych. Zarówno układ tabel, jak i wielkości w nich zawarte nie są w pełni porównywalne, ponieważ zostały one opracowane przez dwie różne autorki (źródła podano pod tabelami), które korzystały z odmiennych materiałów źródłowych. Dają one jednak pewną orientację w dokonujących się zmianach. Pominięto więc dywagacje na temat stosowanej terminologii. Z pewnością jednak użyte w nich określenia: „gospodarstwa turystyczne”, „obiekty agroturystyczne” oraz „liczba miejsc agroturystycznych” i „liczba miejsc noclegowych w obiektach agroturystycznych” – nie są tożsame. Jednakże podstawowe wielkości, tj. liczba gospodarstw agroturystycznych, liczba miejsc noclegowych oraz liczba korzystających z nich gości wykazują tendencję wzrostową. Dynamika przyrostu była szczególnie wysoka w połowie pierwszej dekady XXI wieku.

Tabela 2

Usługi turystyczne na obszarach wiejskich w Polsce w latach 1998–2000

Lata	Liczba gospodarstw		Liczba miejsc		Liczba gości	
	łącznie	w tym agroturystycznych	łącznie	w tym agroturystycznych	łącznie	w tym agroturystycznych
1998	7 993	3 959	91 594	32 550	525 191	219 935
1999	9 159	4 693	105 109	40 123	849 332	286 484
2000	11 260	5 789	126 389	51 589	940 390	342 035

Źródło: M. Durydiwka, *Regionalne sieci agroturystyczne*, w: *Gospodarka turystyczna wobec integracji i rozszerzenia się UE*, red. K. Sikora, D. Makiela, WPSTiH, Bydgoszcz 2003, s. 219.

Tabela 3

Baza agroturystyczna w Polsce w latach 2003–2006

Lata	Liczba obiektów agroturystycznych ogółem	Dynamika zmian (rok poprzedni = 100)	Dynamika zmian (rok 2003 = 100)	Liczba miejsc noclegowych w obiektach agroturystycznych ogółem	Dynamika zmian (rok poprzedni = 100)	Dynamika zmian (rok 2003 = 100)
2003	3 323	100,00	100,00	32 855	100,00	100,00
2004	4 052	121,94	121,94	40 626	123,65	123,65
2005	6 550	101,65	197,11	64 075	157,72	195,02
2006	7 214	110,14	217,09	70 300	109,72	213,97

Źródło: M. Czerwińska-Jaskiewicz, *Marketing w agroturystyce*, Difin, Warszawa 2013, s. 43.

Rozwój bazy agroturystycznej nie jest równomierny w poszczególnych regionach. Dane w tabeli 4 wskazują na duże zróżnicowanie regionalne. Relatywnie największe liczby obiektów zauważamy w województwach: małopolskim, podkarpackim i warmińsko-mazurskim. Trzy ostatnie miejsca pod tym względem zajmują – kolejno – województwa: opolskie, lubuskie i łódzkie. Województwo zachodniopomorskie zajmuje pozycję środkową (jest siódme), a znacznie lepiej wypada województwo pomorskie (czwarte).

Przestrzenny rozkład miejsc noclegowych ukształtował się analogicznie. Stosunkowo największe liczby miejsc wykazują następujące trzy województwa: małopolskie, podkarpackie i warmińsko-mazurskie. Nieco inne jest uszeregowanie województw zajmujących trzy ostatnie miejsca: zdecydowanie na ostatnim

miejscu znajduje się województwo opolskie, lecz na drugim miejscu dostrzegamy województwo łódzkie, a na trzecim – lubuskie. Województwa nadmorskie ułożyły się na tych samych pozycjach jak w przypadku obiektów agroturystycznych, tzn. siódmym (zachodniopomorskie) i czwartym (pomorskie). Niezbyt korzystne miejsca zajmują województwa: świętokrzyskie, mazowieckie i lubuskie.

Na podkreślenie zasługuje stosunkowo duża liczba obiektów i miejsc noclegowych czynnych przez cały rok. Skrajne liczby zarówno obiektów, jak i miejsc występują w województwach: małopolskim (największa) i opolskim (najmniejsza).

Ciekawych informacji dostarcza tabela 5, w której przedstawiono liczby gmin dysponujących zasobami agroturystycznymi. Uwzględniono w niej gminy posiadające co najmniej jedno gospodarstwo agroturystyczne. Okazuje się, iż najwyższy wskaźnik takich jednostek mają – kolejno – województwa: warmińsko-mazurskie (ponad 47%), małopolskie (prawie 71%) i pomorskie (ponad 68%). Oprócz tych trzech, w kilku innych województwach udział takich gmin wynosi 60% i więcej.

Na drugim biegunie uplasowały się województwa z minimalnymi odsetkami gmin dysponujących kwaterami agroturystycznymi. W dwóch z nich (łódzkie i śląskie) wskaźnik ten nie osiąga nawet 40%, a w mazowieckim tylko nieznacznie ten wskaźnik przekracza. Wskaźniki te pośrednio wystawiają niskie oceny samorządom gmin. Zapewne i w tych regionach istnieją potencjalne możliwości rozwoju turystyki na wsi.

Duże zróżnicowanie przestrzenne gospodarstw agroturystycznych obserwujemy również w skali powiatów i gmin. Przykładów dostarczają m.in. D. Rakowski i A. Wiśniewska²². W tabeli 6 ukazano liczby gospodarstw agroturystycznych w poszczególnych powiatach województwa zachodniopomorskiego. Zaskakuje ogromna rozpiętość. W powiecie pyrzyckim istniały w 2004 roku tylko 2 takie gospodarstwa, w świdwińskim 3, a w drawskim aż 52, w sławieńskim 72. W 6 powiatach liczba takich gospodarstw nie osiągnęła nawet 10. Równocześnie w 6 innych powiatach funkcjonowało od 25 do 72 gospodarstw. W wielu gminach działalność prowadziło więcej gospodarstw agroturystycznych niż w takich powiatach jak pyrzycki, świdwiński, policki, białogardzki, goleniowski i myśliborski. Korzystając jedynie z przytoczonych wyżej artykułów D. Rakowskiego i A. Wiśniewskiej, można tu wymienić następujące gminy: Ustka (20 gospodarstw), Choczewo (22), Wolin (26), Czaplinek (27), Darłowo (42).

²² D. Rakowski, *Turystyka wiejska...*, s. 143; A. Wiśniewska, *Gospodarczy aspekt rozwoju agroturystyki w nadmorskich gminach Ustka i Choczewo*, „Słupskie Prace Geograficzne” 2009, nr 6, s. 119.

Tabela 4

Stan bazy agroturystycznej w Polsce w 2007 roku według województw

Województwo	Obiekty agroturystyczne			Miejsce województwa pod względem liczby obiektów agroturystycznych	Miejsca noclegowe			Miejsce województwa pod względem liczby miejsc noclegowych w gospodarstwach
	ogółem	w tym całoroczne	udział w obiektach agroturystycznych ogółem (w %)		ogółem	w tym całoroczne	udział w miejscach noclegowych ogółem (w %)	
dolnośląskie	592	562	6,73	6	6 475	6 178	7,43	5
kujawsko-pomorskie	333	246	3,79	13	3 544	2 575	4,07	10
lubelskie	408	294	4,64	9	3 445	2 463	3,95	11
lubuskie	164	123	1,87	15	1 615	1 199	1,85	14
łódzkie	167	116	1,90	14	1 427	1 035	1,64	15
małopolskie	1 590	1 230	12,09	1	17 927	14 233	20,57	1
mazowieckie	378	273	4,30	11	3 322	2 561	3,81	12
opolskie	112	84	1,27	16	1 110	858	1,27	16
podkarpackie	1 074	807	12,22	2	8 288	6 592	9,51	2
podlaskie	629	447	7,16	5	5 257	3 998	6,60	6
pomorskie	770	542	8,76	4	7 565	5 227	8,68	4
śląskie	384	321	4,37	10	5 296	4 439	6,08	8
świętokrzyskie	355	274	4,04	12	2 896	2 354	3,32	13
warmińsko-mazurskie	869	597	9,89	3	8 164	5 432	9,97	3
wielkopolskie	474	369	5,39	8	4 703	3 702	5,40	9
zachodniopomorskie	491	243	5,59	7	5 616	3 862	6,44	7
Polska ogółem	8 790	6 628	100,00	x	87 144	66 708	100,00	x

Źródło: M. Czerwińska-Jaskiewicz, *Marketing w agroturystyce*, Difin, Warszawa 2013, s. 47.

Mniejsza tu o liczby. Jest sprawą oczywistą, że decydujące znaczenie mają walory przyrodnicze, krajobrazowe, kulturowe itp. Ale nie bez znaczenia pozostaje aktywność samorządów lokalnych, stowarzyszeń turystycznych oraz innowacyjne myślenie mieszkańców wielu wsi.

Tabela 5

Liczba gmin dysponujących zasobami agroturystycznymi
w Polsce w 2007 roku według województw

Województwo	Liczba gmin ogółem	Gminy posiadające kwatery agroturystyczne		Miejsce województwa pod względem poziomu agroturystycznego zagospodarowania gmin
		liczba	udział w województwie (w %)	
dolnośląskie	169	76	44,97	12
kujawsko-pomorskie	144	79	54,86	10
lubelskie	213	90	42,25	13
lubuskie	83	50	60,24	7
łódzkie	177	66	37,29	16
małopolskie	182	129	70,88	2
mazowieckie	314	126	40,13	14
opolskie	71	35	49,30	11
podkarpackie	159	95	49,75	8
podlaskie	118	77	65,25	6
pomorskie	123	84	68,29	3
śląskie	167	65	38,92	15
świętokrzyskie	102	69	67,65	4
warmińsko-mazurskie	116	86	74,14	1
wielkopolskie	226	125	55,31	9
zachodniopomorskie	114	75	65,79	5
Polska ogółem	2 478	1 327	53,55	x

Źródło: M. Czerwińska-Jaśkiewicz, *Marketing w agroturystyce*, Difin, Warszawa 2013, s. 50.

Tabela 6

Liczba gospodarstw agroturystycznych
w województwie zachodniopomorskim w 2004 roku według powiatów

Powiat	Liczba gospodarstw agroturystycznych	Powiat	Liczba gospodarstw agroturystycznych
pyrzycki	2	łobeski	16
świdwiński	3	kołobrzeski	17
policki	5	stargardzki	18
białogardzki	6	wałęcki	25
goleniowski	6	szczeciński	36
myśliborski	9	kamieński	47
gryficki	11	koszaliński	47
gryfiński	14	drawski	52
choszczeński	15	ślawieński	72

Źródło: D. Rakowski, *Turystyka wiejska szansą na rozwój regionu zachodniopomorskiego, w: Polityka regionalna i lokalna. Aspekty praktyczne*, red. M. Malicki, Ekonomicus, Szczecin 2009, s. 143.

Turystyka wiejska

Turystyka wiejska jest jedną z form turystyki w ogóle. Zdaniem J. Sikory można ją podzielić na dwa rodzaje²³:

- turystyka na terenach wiejskich,
- turystyka w gospodarstwach rolnych (agroturystyka).

Na terenach wiejskich i zalesionych mamy do czynienia z różnymi rodzajami i formami turystyki. Na tych obszarach znajdują się bowiem rozmaite obiekty zagospodarowania zbiorowego, jak: sanatoria, hotele, motele, pensjonaty, schroniska, ośrodki wypoczynkowe, zajazdy, oboziska wiejskie, kempingi, pola biwakowe i inne. Turystyka wiejska preferuje bliski związek turystów z miejscową społecznością, wykorzystanie istniejącej zabudowy w taki sposób, aby w jak największym stopniu chronić środowisko naturalne, a równocześnie zapewnić dalszy rozwój społeczno-gospodarczy. Turystykę wiejską charakteryzuje szereg cech, które warto tu przytoczyć²⁴:

²³ J. Sikora, *Organizacja ruchu turystycznego...*, s. 69.

²⁴ Ibidem, s. 70.

- możliwość wypoczynku w środowisku odmiennym od warunków życia i pracy w mieście;
- możliwość kontaktu bezpośredniego z niezniszczonym środowiskiem przyrodniczym;
- cisza, spokój, mały ruch;
- możliwość kontaktu z życiem wiejskim, zwierzętami domowymi, pracami rolnymi, folklorem wsi i możliwość ich poznania;
- możliwość korzystania ze zdrowej żywności.

Rozwój turystyki wiejskiej jest ze wszech miar pożądanym. Może ona służyć realizacji trzech podstawowych celów: aktywizacji społeczno-gospodarczej obszarów wiejskich, podnoszeniu dochodowości ich mieszkańców oraz rozszerzeniu możliwości wypoczynku ludności miejskiej w środowiskach dotychczas mniej dostępnych. Zatem turystyka wiejska przyczynia się do ożywienia wszelkiej działalności w wielu regionach wiejskich, zwłaszcza cechujących się niskimi dochodami z rolnictwa, trudnościami zbytu płodów rolnych, wysokimi wskaźnikami bezrobocia, dużą emigracją ludzi młodych itp. Dla wielu mieszkańców wsi może ona być uzupełniającym źródłem dochodów z rolnictwa.

Turystyka wiejska nie powinna być zawężana jedynie do popytu ze strony ludności miejskiej oraz podaży ze strony obszarów wiejskich. Powinna rozwijać się przy współpracy mieszkańców wsi zainteresowanych tą dodatkową działalnością z władzami gminnymi. Samorząd lokalny powinien zadbać o wyposażenie obszarów wiejskich w niezbędną infrastrukturę (drogi, parkingi, kanalizacja, czystość wody, telefonizacja, bezpieczeństwo itp.), co sprzyjałoby wysokiej jakości usług turystycznych.

Malownicze krajobrazy wiejskie, lokalny folklor, rzemiosło, a także różnorodne produkty rolne stanowią przykłady zasobów, z których społeczność wiejska może czerpać korzyści. Urozmaiconą i ciekawą ofertę turystyczną wzbogacają woda i lasy. Tworzą one środowisko dla ryb i zwierząt, które przyciągają wędkarzy i myśliwych. Stanowią bazę do uprawiania sportów wodnych (pływanie, kajakarstwo, żeglarstwo), uatrakcyjniają urlop poprzez umożliwienie zbierania runa leśnego itp.

Turystykę wiejską trafnie definiują m.in. M. i R. Łazarkowie. Piszą oni: „Pod pojęciem turystyki wiejskiej rozumiemy turystykę, która odbywa się na terenach wiejskich i zalesionych. Jest to pojęcie szersze od agroturystyki”²⁵. Jak już

²⁵ M. i R. Łazarkowie, *Gospodarka turystyczna*, WSE, Warszawa 2002, s. 170.

wyżej napisano, agroturystyka stanowi formę wiejskiej turystyki bezpośrednio związaną z rolnictwem i gospodarką leśną, opartą na wiejskich gospodarstwach domowych. Zdaniem tych autorów turystyka wiejska (w tym i agroturystyka) ma do spełnienia trzy cele, tj. ma się przyczynić do:

- aktywizacji gospodarczej wsi i do zapewnienia dodatkowych dochodów rolnikom i innym mieszkańcom wsi;
- ochrony przyrody i kultury ludowej jako walorów turystycznych;
- stworzenia możliwości spędzania atrakcyjnego urlopu dla turystów mieszkających w miastach.

Na obszarach wiejskich dokonują się ustawicznie różnokierunkowe zmiany (urbanizacja, drobny przemysł itp.). Zmniejsza się zatrudnienie w rolnictwie, maleją dochody z rolnictwa. Zaznacza się również spadek zapotrzebowania na usługi potrzebne wsi (szkoły, placówki kultury, transport, Kościół i inne). Ludność wiejska się starzeje, a wsie wyludniają. Młodzież wiejska kończąca szkoły średnie i wyższe z reguły opuszcza wieś.

Jednocześnie obserwuje się też migracje z miast do wsi, gdzie w ostatnich latach przybywa mieszkańców. W tym przypadku nie tylko chodzi o budowę tzw. drugich domów, na potrzeby weekendu czy letniego odpoczynku, o zaimponowanie otoczeniu, lecz o perspektywę awansu ekonomicznego, co dostrzegają przedsiębiorcy mieszkańcy miast. Bywa, że młodzi biznesmeni rozpoczynają na wsi działalność w gospodarce turystycznej, zakładając np. pensjonaty ekologiczne, szkółki jeździeckie itp. w powiązaniu z usługami hotelarskimi, gastronomicznymi.

W 1999 roku Rada Ministrów przyjęła dokument Pakt dla rolnictwa i obszarów wiejskich, obejmujący trzy następujące filary: 1) wspieranie rolnictwa i jego otoczenia, 2) rozwój przedsiębiorczości i tworzenia pozarolniczych miejsc pracy, 3) wspieranie kompleksowej polityki społecznej wobec wsi, rolnictwa oraz rozwój otoczenia cywilizacyjnego obszarów wiejskich²⁶. Drugi filar przewidywał m.in. rozwój bazy turystycznej. Podkreślono, iż dla podniesienia dochodowości potrzebne są inwestycje, a więc:

- tworzenie sieci miejsc noclegowych i gastronomicznych w połączeniu z odpowiednią obsługą ruchu turystycznego;
- odpowiednie wykorzystanie istniejącej infrastruktury o charakterze za-
bytkowym, instytucji kulturalnych itp.;

²⁶ Ibidem, s. 171.

- organizowanie sieci wypożyczalni sprzętu, rozwój szlaków (ścieżek) rowerowych, ośrodków jazdy konnej, funkcjonowanie sprawnej komunikacji lokalnej;
- wykorzystanie naturalnych i kulturalnych walorów danego obszaru, służących zarazem jego promocji.

Odpowiednie projekty rozwoju turystyki w atrakcyjnych turystycznie rejonach mogły uzyskać dotacje i dopłaty do oprocentowania kredytów. Wiele jednostek przestrzennych (gmin, powiatów) z tych możliwości skorzystało.

J. Sikora zaznacza, iż turystyka wiejska jest adresowana przede wszystkim do turysty indywidualnego, małych grup rodzinnych podróżujących prywatnym samochodem, a w mniejszym stopniu do grup dużych, masowych, zorganizowanych²⁷. Oferta turystyki wiejskiej (łącznie z agroturystyką) może więc być skierowana do rodzin z dziećmi, osób niepełnosprawnych, emerytów, rencistów, młodych małżeństw, uczestników wycieczek, miłośników przyrody, grup towarzyskich, członków klubów (np. sportowych) itp.

Podobną opinię wyraża W.W. Gaworecki, który uważa, iż turystyka wiejska powinna być²⁸:

- rozwijana na małą skalę, jeśli chodzi o budynki, osiedla, zgrupowania;
- organizowana na obszarach wiejskich odosobnionych;
- różnorodna, co odzwierciedla złożone wzorce środowiska, gospodarki, historii;
- związana z przedsiębiorstwami rodzinnymi i obliczona na długi czas;
- mieć niepowtarzalne atuty, polegające na małej skali przedsiębiorstw, otwartej przestrzeni, kontakcie z przyrodą.

Atrakcyjność rynkowa turystyki wiejskiej rośnie. Ten sam autor wyróżnia cztery najważniejsze trendy, które spowodują rozprzestrzenienie się jej w przyszłości²⁹. Są one następujące:

- odchodzenie od ośrodków wypoczynkowych w podróżach turystycznych, stanowiących tradycyjne punkty docelowe;
- rozwój technologii, co umożliwia dostępność każdego miejsca na ziemi;
- współczesne środki masowego przekazu, które mają wielki wpływ na przedsiębiorstwa usługowe i sposób myślenia społeczności wiejskich;

²⁷ J. Sikora, *Organizacja ruchu turystycznego...*, s. 71.

²⁸ W.W. Gaworecki, *Turystyka*, PWE, Warszawa 2003, s. 92.

²⁹ *Ibidem*, s. 92–98.

- zaakceptowanie turystyki przez obszary wiejskie (trend, który jest obserwowany nie tylko w naszym kraju, ale i w skali całego świata).

Rozwój turystyki wiejskiej następuje ewolucyjnie, aktualnie zakończyła się pewna jego faza. W.W. Gaworecki, nawiązując do doświadczeń amerykańskich, przewiduje następujące konsekwencje wspomnianej ewolucji:

1. Nastąpi wzrost konkurencji oraz podaży produktu na wiejskim rynku turystycznym na skutek rosnących i coraz powszechniej uznawanych korzyści społeczno-gospodarczych.
2. Przewiduje się zwiększenie zakresu wiejskiej polityki turystycznej na wszystkich szczeblach władzy, zwłaszcza na krajowym i regionalnym.
3. Współpraca podmiotów rynku turystyki wiejskiej stanie się koniecznością ekonomiczną, gdyż cechą charakterystyczną większości przedsiębiorstw turystycznych jest ich rozdrobnienie.
4. W obecnej fazie rozwoju turystyki wiejskiej przewiduje się wzrost efektywności marketingu. Nowe trendy w tym zakresie uczynią go bardziej skutecznym.
5. Nastąpi dalszy, jakościowo inny niż dotychczas rozwój produktu turystycznego. Produkty wczesnej fazy turystyki wiejskiej były proste (np. spacer, obserwacja krajobrazu, życia wiejskiego). Aktualne strategie przewidują złożone, bardziej różnorodne czynności.
6. Realnym następstwem rozwoju turystyki wiejskiej w aktualnej fazie jest niezbędna intensyfikacja szkolenia osób zatrudnionych w tym segmencie rynku. Chodzi tu zarówno o nowe treści, jak i nowe formy szkolenia.
7. Do dalszego rozwoju turystyki wiejskiej niezbędne stanie się prowadzenie bardziej zrównoważonej polityki dotyczącej turystyki w ogóle. Chodzi tu o zapewnienie równowagi między wykorzystaniem zasobów a ich ochroną.

Przedstawione wyżej determinanty mogą stanowić podsumowanie dotychczasowych rozważań, a zarazem wskazówki co do dalszego rozwijania turystyki wiejskiej, w tym i agroturystyki. W.W. Gaworecki słusznie zwraca uwagę, że turystyka wiejska, podobnie jak i każde inne przedsięwzięcie, stanowi mieszaninę szans i zagrożeń³⁰. Mieszkańcy wsi powinni tak pokierować jej rozwojem na swoim terenie, aby ominąć istniejące pułapki, a wykorzystać potencjalne możliwości.

³⁰ Ibidem, s. 98.

Bibliografia

- Błoński J., *Stan i możliwości rozwoju turystyki, w tym agroturystyki*, w: *Agroturystyka*, red. U. Świetlikowska, FAPA, Warszawa 2000.
- Czerwińska-Jaśkiewicz M., *Marketing w agroturystyce*, Difin, Warszawa 2013.
- Drzewiecki M., *Podstawy agroturystyki*, OPO, Bydgoszcz 2002.
- Durydiwka M., *Regionalne sieci agroturystyczne*, w: *Gospodarka turystyczna wobec integracji i rozszerzenia się UE*, red. K. Sikora, D. Makięła, WPSTiH, Bydgoszcz 2003.
- Gaworecki W.W., *Turystyka*, PWE, Warszawa 2003.
- Gołębiowska U., *Oferta agroturystyczna województwa zachodniopomorskiego*, w: *Rola marketingu w rozwoju regionów turystycznych*, red. A. Szwichtenberg, W. Deluga, PK, Koszalin 2000.
- Jaźwińska A., *Agroturystyka jako przykład przedsiębiorczości na obszarach wiejskich*, w: *Agrobiznes – pozarolnicze przedsięwzięcia gospodarcze na obszarach wiejskich*, red. L. Pałasz, Akademia Rolnicza, Szczecin 1999.
- Jordanek Z., *Wybrane problemy zarządzania marketingiem w agroturystyce*, w: *Rola marketingu w rozwoju regionów turystycznych*, red. A. Szwichtenberg, W. Deluga, PK, Koszalin 2000.
- Łazarkowie M. i R., *Gospodarka turystyczna*, WSE, Warszawa 2002.
- Marczak M., *Rodzaje turystyki*, w: *Podstawy turystyki*, red. A. Szwichtenberg, PK, Koszalin 2000.
- Mazurek J., Marczak M., *Oferta turystyczna w województwie pomorskim i zachodniopomorskim oraz jej promocja turystyczna*, w: *Przemysł turystyczny*, red. A. Szwichtenberg, E. Dziegieć, PK, Koszalin 2000.
- Rakowski D., *Turystyka wiejska szansą na rozwój regionu zachodniopomorskiego*, w: *Polityka regionalna i lokalna. Aspekty praktyczne*, red. M. Malicki, Ekonomiscus, Szczecin 2009.
- Sikora J., *Organizacja ruchu turystycznego na wsi*, WSiP, Warszawa 1999.
- Spychalski G., *Agroturystyka jako element przedsiębiorczości pozarolniczej na obszarach wiejskich*, w: *Agrobiznes – pozarolnicze przedsięwzięcia gospodarcze na obszarach wiejskich*, red. L. Pałasz, Akademia Rolnicza, Szczecin 1999.
- Wallis A., *Marketing regionalny na obszarach o walorach turystycznych na przykładzie województwa zachodniopomorskiego*, w: *Rola marketingu w rozwoju regionów turystycznych*, red. A. Szwichtenberg, W. Deluga, PK, Koszalin 2000.
- Wiatrak A.P., *Wpływ agroturystyki na zagospodarowanie obszarów wiejskich*, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej” 1996, nr 1.
- Więś letniskowa – informator*, GKKFiT, Warszawa 1972.
- Wiśniewska A., *Gospodarczy aspekt rozwoju turystyki w nadmorskich gminach Ustka i Choczewo*, „Słupskie Prace Geograficzne” 2009, nr 6.

**THE DEVELOPMENT OF AGRO-TOURISM AND RURAL TOURISM
IN THE SEASIDE VOIVODESHIPS OF POLAND**

SUMMARY

The main goal of this elaboration is presentation of hitherto development and prospective potentials of agrotouristics and rural tourism in seaside regions against a national background. Agrotouristics and rural tourism were treated a bit more extensively.

Translated by Eugeniusz Z. Zdrojewski and Ryszard Zdrojewski